

Retki Saaristomerelle 7.—10. 6. 2012

Suomen Biologian Seuran Vanaamon ja Societas pro Fauna et Flora Fennican yhteinen kesäretki alkoi hienossa säässä Nauvosta. Kokoonnuttiin Pärnäisten satamassa puolen päivän jälkeen. Näkyvissä oli haahkapoukueita (*Somateria mollissima*) ja merimetsoja (*Phalacrocorax carbo*). Kuppilasta sai herkullisia, tuoreita munkkirinkilöitä. Tutustuttiin, tervehdittiin vanhoja tuttuja ja vesterettiin muistoja aiemmilta Vanaamon retkiltä. Ismo ja Riitta Ulmanen sekä Anja Leisma olivat tullessaan nähneet Nauvon yllä kolme merikotkaa (*Haliaeetus albicilla*).

Puoli kahden aikaan lähti Eivoryhteysalus kohti Jurmoa. Porukkaamme kuului 18 osanottajaa sekä järjestäjät Virpi Karén ja Leif Lindgren. Puolentoista tunnin matka kului huomaamatta varsinkin niiltä, jotka söivät lautalla hernekeittoa oluen ja pannukakkua hillon ja kermavaahdon kera. Osa porukasta vietti matkan kannella nauttien raitista meri-ilmaa. Sinne raahasivat vatsalaukkunsa lopulta myös turmioelämää lautan kuppilassa viettäneet. Näkyvissä oli aurinkoista merta, joutsenia, lokkeja, haahkoja, tiiroja, merimetsoja ym. Alus pysähtyi Nötössä ja Aspössä ennen saapumistaan Jurmoon.

Päivä Jurmossa

Perillä purkauduimme tavaroinemme laiturille ja saimme iloksemme kuulla, että tavarat kuljetetaan majapaikkaan kahden mönkijän peräkärryssä. Saimme siten kävellä kilometrin matkan kylään mukavasti maisemia ihaillen. Pääjoukko kiersi pienelle luontotuvalle vievän polun kautta. He ihastelivat ainakin merikaalia (*Crambe maritima*),

nuokkukohokkia (*Silene nutans*) ja matalaa hanhenpajua (*Salix repens*).

Pieni joukko käveli helpompaa reittiä tietä pitkin. Maisema oli alvarimaista nummea. Matkalla katseltiin mm. mäkikattaraa (*Bromus hordeaceus*) ja mäkikauraa (*Helictotrichon pubescens*). WWF:n kätäjienkitkemisleiri oli saaressa, ja heidän telttansa ja joukkonsa näkyivät kauas. Kaiken valloittavia

katajia (*Juniperus communis*) rai-vataan monimuotoisuuden palauttamiseksi.

Jurmobyssä majoituimme mökkeihin. Saimme syödäksemme kasviskeittoa ja saaristolaisleipää. Ravittuina lähdimme retkelle saaren itäpäähän. Alkumatkasta ohitettiin Norrgrannasin Mattsonien pihapiiri, jossa käyskenteli kolme alpakkaa ja lampaita. Alpakat olivat melkoisen huvittava näky. Katseltiin kasveja, kuten mäkikattaraa, -kauraa, -härkkiä (*Cerastium semidecandrum*) ja -lemmikkiä (*Myosotis ramosissima*) sekä kissankäpälää

Yllättävä näky Jurmossa: alpukka Norrgrannasin Mattsonien pihapiirissä.

Anne Petäinen

(*Antennaria dioica*), jäykkäpötkä-palkoa (*Arabis hirsuta*), karvaman-sikkaa (*Fragaria viridis*) ym.

Kylän kappelia ympäröivällä hautausmaalla tutkiskeltiin myös kasveja ja hautakirjoituksia. Kappeliin ei päästy sisään, mutta ikkunoista ihasteltiin hienoa katosta roikkuvaa purjelaivan pienoismallia. Retki jatkui kohti saaren itäpää-tä. Polku oli kivinen ja kaista, mikä sai osan retkeläisistä kääntymään matkan varrelta takaisin. Toki ensimmäinen matkapäivä alkoi muutenkin jo painaa askelta.

Mielenkiintoisia olivat kivikehät, joista Leif kertoi, että ne ovat jäänteitä silakanpyytäjien yöpymissuojista. Niissä asui kuulemma koko kyläkunta kalastaessaan ja suolatessaan silakkaa. Tällaiset yöpymissuojat olivat Itämeren piirissä käytössä rautakaudelta aina 1900-luvulle saakka. Jurmon yöpymissuojien eli munkinkehien arvelaan olevan keskiajalla tai varhaisella uudella ajalla rakennettuja. Näimme myös ylämaankarjaa vaeltamassa jonossa kohti tuntematonta määränpäättä. Myöhemmin kuulumme, että ne oli vasta tuotu Jurmoon laiduntamaan ja siten lisäämään monimuotoisuutta.

Tapasimme lintuaseman hoitajan ja hänen kaksi apulaistaan, jotka olivat suorittamassa jokailtaista tähystystä. Mies kertoi lintuaseman historiasta. Lintuasematoiminta oli Jurmossa alkanut 1960-luvun alussa. Havaituista lintulajeista ja erikoisuuksista oli tarkat tiedot. Sen sijaan saaren pesimälinnustosta ja sen kehityksestä ei ollut tietoa, mikä hieman ihmetytti biologeja. Saaren itäosassa on kuulemma pesinyt etelänsuosirri (*Calidris alpina schinzii*) ja länsipuolen saarella pesii kaksi paria pikkutiirjoja (*Sterna albifrons*). Saimme myös kuulla, että lintujen suojelemiseksi Jurmosta on pyydystetty pois neljä kettua (*Vulpes vulpes*), joista kaksi oli kantavia, ja yksi supikoira (*Nyctereutes procyonoides*). Toimenpiteen jälkeen saarella on nähty vielä ainakin kolme kettua.

Kävellessämme edelleen näimme viereisen pikkusaaren korkeimmalla kohdalla istumassa merikotkan. Rantaniityllä laidunsi kolme merihanhea (*Anser anser*), ja vedessä näkyi kolme lapasorsakoirasta (*Anas clypeata*) sekä 28 kyhmyjoutsenta (*Cygnus olor*). Etsimme Leifin johdolla pohjannoidanlukkoa (*Botrychium boreale*) ja löy-

simmäkin pitkäkhön konttaamisen jälkeen kaksi yksilöä. Kettonoidanlukkokin (*B. lunaria*) kelpasi meille oikein hyvin.

Huomasimme matkan varrella osan suorakulmaisen rakennuksen kivijalasta. Leif kertoi, että siinä on ollut luostari. Luostarin arvellaan olleen Kökarin fransiskaaniveljesten perustama. Munkit olivat hankineet oikeuden verottaa tuottoisaa silakan- ja kilohailin pyyntiä. Jurmon luostari raunioitui uskonpuhdistuksen myötä.

Kustaa Vaasa oli lähettänyt saarelle niitejään lopettamaan hylyn-ryöstöä. Saarelaiset näet houkuttelivat laivoja tulien avulla karikkoon. He ryöstivät lastit ja tappoivat miehistöt. Kustaa Vaasa siisti tapoja tehokkaasti polttamalla kylän ja tappamalla sen asukkaat. Sitten saari asutettiin ”kunnon ihmisillä”.

Pääjoukko retkeläisistä palasi takaisin kämpille vasta kello 22. Se oli nähnyt loppumatkalla vielä suopöllön (*Asio flammeus*) ja tyllin (*Charadrius hiaticula*). Viimeinen iltahavainto olivat pilkkasiipipari (*Melanitta fusca*) ja Hannu Ormio (*Homo sapiens*), kaikki uimassa majapaikkamme rannan edustalla.

Jurmon hautausmaalla tutkiskeltiin myös kasveja.

Majapaikkamme Jurmon idyllisessä merimaisemassa.

Jurmo on kolmannen Salpausselän jatke. Retkeläiset matkalla kohti saaren kapenevaa itäkärkeä.

Aamu Jurmossa

Perjantaiamuna tehtiin vielä luon-
toretkei Jurmon länsiosaan. Se aloi-
tettiin ihastelemalla rannassa kuk-
kivaa morsinkoa (*Isatis tinctoria*)
ja merikaalia. Kylätien varressa
näimme suikeanoidanlукon (*Bot-
rychium lanceolatum*) ja harvinais-
sen saunionoidanlукon (*B. matri-
cariifolium*). Ylitsemme lensi neljä
valkoposkikhanhea (*Branta leucop-
sis*).

Myöhemmin mielenkiintomme
vangitsi minimaalinen rantamatarra
(*Galium palustre*) ja matala han-
henpaju. Siitä oli lähtenyt silkin-
pehmeää höytyä, jota maa oli pai-
koin valkoisenaan. Saimme ihme-
tellä myös hyvin harvinaista pikku-
noidanlукkoa (*Botrychium simpl-
ex*). Hannu Ormio otti matkan var-
relta karikenäytteitä selvittääkseen
maanilviäislajistoa. Täydelliset tie-
dot niistä tulevat myöhemmin näh-
täville Luonnontieteellisen keskus-
museon havaintotietokantaan Ha-
tikkaan (hatikka.fi).

Kävimme katsomassa katajien-
torjuntajoukon puuhia. Tiuhan ka-
tajikon poistaminen on raskasta ja
aikaa vievää. Porukka työskenteli
kuorisora-alueella, joka on litorina-
kauden aikaista subfossiilista sim-

pukkamurskaa. Se tuo paikalle mo-
nia kasvilajeja. Näimme mm. val-
kolehdokin (*Platanthera bifolia*),
käärmeenpistonyrtin (*Vincetoxicum
hirundinaria*), harmaakynsimön
(*Draba incana*), suikeanoidanlu-
kon ja mäkirikon (*Saxifraga tri-
dactylites*), joka on tullut toissa
vuonna katajista raivatulle alueelle.
Oli myös uhanalainen kalkinvaatija
sakarahanhikki (*Potentilla neu-
manniana*, syn. *P. subarenaria*),
jonka Jurmon-populaatio on Suo-
men suurin. Jurmossa on kuulem-
ma yli 100 uhanalaista ja silmällä-
pidettävää kasvi- ja eläinlajia.

Tutustuimme Märtaskärriin let-
toon. Leif kertoi, että Jurmossa on
Varsinais-Suomen parhaat letot
(4 kpl), joilla on erityisesti hienoja
sammallajeja. Näimme uhanalaista
rantaväkäsammalta (*Campydiadel-
phus elodes*) ja kalkkijalosammalta
(*Pseudo-calliargon lycopodioides*),
kihokkeja (*Drosera*), äimäsaroja
(*Carex dioica*) ja ruskopiirtoheiniä
(*Rhynchospora fusca*). Osa joukos-
ta etsi merilettotähtimöä (*Stellaria
crassifolia* var. *minor*), jonka joku
on raportoinut nähneensä paikalla.
Sitä ei kuitenkaan löydetty.

Katselimme villapäälukkaa
(*Trichophorum alpinum*), ruoho-
kanukkaa (*Cornus suecica*) ja

nuokkukohokkia. Lähistöllä töyh-
töhyppä (*Vanellus vanellus*) hätis-
teli varista (*Corvus cornix*) siirty-
mään kauemmas. Etelänsuosirrin
suosimalta tulvaniityltä oli kulotet-
tu pois kanervikkoa (*Calluna vul-
garis*). Tulimme linnustonsuojelu-
alueen rajalle, mistä punajalkaviklo
(*Tringa totanus*) meitä muistutti
hermoillen ja varotellen kovääni-
sesti. Suurin osa joukosta jäi vielä
etsimään merilettotähtimöä. Pie-
nempi porukka kääntyi takaisin.
Kämpillä oli ruoan valmistuksen
ohessa havaittu pilkkasiipi. Pakkai-
limme tavaroitamme, ja pääjoukon
palattua turhalta etsintäretkeltään
söimme lounaan. Talsiessamme
kohti satamaa ylitsemme lensi kur-
kipari (*Grus grus*) ja pensaassa nä-
kyi istuskelemassa pikkulepinkäi-
nen (*Lanius collurio*).

Satamassa lastauduimme odotta-
viin veneisiin, joista toinen kuului
Metsähallitukselle ja toinen oli tak-
sivene. Lähdimme matkaan, mutta
silloin syntyi rannassa vauhdikasta
liikettä. Yksi reppuaan etsiskellyt
matkalainen oli jäänyt kyydistä, ja
kaikki satamassa olevat alkoivat
huitoa meille. Palasimme takaisin
noukkimaan eksyneen lampaan ja
saimme joukkomme täysilukuisek-
si.

Jungfruskärin kaunis lahti, Österfladan, joutsenperheineen lintutornista kuvattuna. Majoitustilat kuvassa oikealla puiden suojassa.

Leif Lindgren kertoo perinnemaisemien hoidosta.

Jungfruskäriin

Matkalla Jungfruskäriin koukka-simme Vitharunin ruokkisaaren vieritse ja saimme ihastella noin 40 ruokin (*Alca torda*) lentoa ympäril-lämme. Hieno kokemus! Saaren kallioilla istuskeli lisäksi vielä yli 20 ruokkia. Matka sujui melkein liiankin joutuisasti, ja pian olimme Jungfruskärissä. Ajoimme laituriin pienen lahden, Österfladanin, suule, mistä saari näytti paratiisimai-selta.

Järjestäydyimme majoitustiloi-hin Bjonsin taloon, saunamökkiin, keittiövajaan ja kauempana sijait-sevaan vartiotupaan. Muutama ret-keiläinen asui lisäksi teltassa. Leif päätti majoittua Jungfruskärin lou-naisosan Skarpnäsin torppaan ja sai näin lyhyen hermojenlepuutustau-on ja hajuraon matkalaisiin.

Asetuttuamme taloksi ihailimme näkymää lahdelta. Siellä näkyi la-

pasorsapari, isokoskelo (*Mergus merganser*), kyhmyjoutsenpari kuuden poikasensa kanssa, 13 meri-rihanhea ja mustakurkku-uikkuja (*Podiceps auritus*). Myöhemmin lahden lintulistaa täydensivät hei-nätavi (*Anas querquedula*), tavi (*A. crecca*), heinäsaorsapari (*A. platyrhynchos*), telkkänaaras (*Bucephala clangula*), kaksi pilkkasiipiparia ja kaksi ristosorsaparia (*Tadorna ta-dorna*).

Virpi Karén järjesti meille jäl-leen muonatarjoilun, minkä jälkeen teimme retken lehdesniitylle rehe-vän metsikön halki. Meitä viihdyt-tivät muun muassa lehtokerttu (*Syl-via borin*), satakieli (*Luscinia lus-cinia*), mustarastas (*Turdus meru-la*), pajulintu (*Phylloscopus trochi-lus*), peippo (*Fringilla coelebs*), keltasirkku (*Emberiza citrinella*), punavarpunen (*Carpodacus eryth-rinus*), kultarinta (*Hippolais icteri-na*) ja västäräkki (*Motacilla alba*)

ihaillessamme lehtotesmaa (*Mili-um effusum*), etelänukonputkea (*Heracleum sphondylium*), karhun-putkea (*Angelica sylvestris*), soik-kokaksikkoa (*Listera ovata*), niitty-luhtalitukkaa (*Cardamine pratensis* ssp. *pratensis*), katkeralinnunruo-hoa (*Polygala amarella*), seljakäm-mekkää (*Dactylorhiza sambucina*), räpelöä (*Briza media*), ahokirki-ruohoa (*Gymnadenia conopsea* var. *conopsea*), lupikkaa (*Sesleria cae-rulea*), rantahirvenjuurta (*Inula sa-licina*), heinäratamoa (*Plantago lanceolata*), vahasaraa (*Carex flac-ca*) ja monia muita kasveja.

Leif esitteli Jungfruskärin perin-nemaisemia, joita metsähallitus hoitaa ja entistää. Niihin kuuluu lehdesniittyjen lisäksi ketoja, haka-maita, rantaniittyjä ja aukeita niit-tyjä. Saimme perusteellisen selvi-tyksen, miksi maisemaa hoidetaan, vaikka saari kuuluu Saaristomeren kansallispuistoon. Puiston perusta-

miseen vaikutti tärkeältä osalta juuri huoli perinnemaisemien säilymisestä. Arvokkaimpia perinnebiotooppeja on kunnostettu jo vuodesta 1979 lähtien. Entistettävät kohteet on valittu pääasiassa niissä tavattavien kasvien perusteella. Jungfruskärin perinnebiotooppien suotuisan suojelun tilaa ilmentäviä lajeja ovat vahasara, seljakämmekä, ahokirkiruoho, kesähorkkakatero (*Gentianella amarella* var. *lingulata*), katkeralinnunruoho ja lupikka.

Karjanhoitoa on harjoitettu ainakin siitä lähtien, kun ruotsinkielinen väestö saapui Saaristomerelle keskiajalla. Tasaisia alavia maita käytettiin laitumina ja niitä niitettiin. Karjan talviravinnoksi katkottiin lehtipuista lehdeksiä. Parhaista maista tuli matalakasvuisia rantaniittyjä, aukeita heinäniittyjä ja lehdesniittyjä. Kuiville ja kivisille paikoille syntyi ketoja ja hakoja. Karuimmista maista tuli puuttomia

varpukankaita eli nummia sekä metsälaitumia.

Saaristo kuitenkin autioitui 1900-luvun jälkipuoliskolla, minkä seurauksena perinnemaisemat rappeutuivat. Merenrantaniityistä tuli ruoikkoja. Aukeista heinäniityistä, kedoista ja lehdesniityistä tuli korkeakasvuisia, ja vähitellen ne pensoiutuivat ja muuttuivat metsiksi. Samoin kävi hakamaille, metsälaitumille ja nummille. Selkeän kuvan asiasta antaa Leif Lindgrenin kirja *Saaristomeren laitumet* (2000) ja selvitys ”Perinnebiotooppien kasvien ja kasvillisuuden seuranta Saaristomeren kansallispuistossa” (Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja A 127, 2001). Jälkimmäisestä on ammennettu tietoa myös tähän artikkeliin.

Takaisinpäin kävellessämme kuuntelimme vielä taivaanvuohen (*Gallinago gallinago*) mäkätystä ja rytikertusen (*Acrocephalus scirpaceus*) raksutusta. Ilta kului nuotio-

paikalla istuen, makkaraa paistaen ja jutellen.

Lisää oppia perinnemaiseman hoidosta

Lauantaiaamuna sää muuttui sateiseksi, kuten sääennusteessa oli luvattu. Lähdimme kuitenkin aamiaisen jälkeen retkelle. Leif kertoi meille perinnemaisemien palautustoimista. Ennen raivaustöiden aloittamista perustettiin kiinteitä näytealoja, jotta hoitotoimien vaikutukset nähtäisiin. Kertatoimenpiteenä tehtävällä raivauksella pyrittiin palautamaan umpeenkasvaneen perinnebiotoopin aikaisempi tila eli suksiosioaihe, jossa sen biologinen monimuotoisuus on suurin. Sen jälkeen sitä on ylläpidetty jokavuotisilla hoitotoimilla, kuten laidunnuksella ja niitolla tai lehdestyksellä.

Raivauksella poistetaan nopeasti paljon biomassaa ja kuollutta orgaanista ainetta. Se vähentää um-

Hannu Eskonen kuvaamassa lehdesniityn komeita seljakämmeköitä Jungfruskärissä.

Saaristomeren kesäretken osanottajat Jungfruskärissä. (Kuva Hannu Eskonen)

Iltahetki kului joutuisasti makkaraa paistaen ja jutustellen.

Hyvästi paratiisisaari!

peenkasvun aikana kertyneiden ravinteiden ja varsinkin typen ja hiilen määrää. Kaadettujen puiden ja pensaiden kuolevista juurista vapautuvat ravinteet ja valaistuksen lisääntyminen saavat ravinto-opportunistit, erityisesti typensitojakasvit, kukoistamaan aikansa. Tämä raivauslannoitusvaihe kestää kymmenisen vuotta, minkä jälkeen perinnebiotooppilajeilla on mahdollisuus saada yliote.

Kävelimme ympäri saarta sadevarusteissamme. Tutustuimme kasvillisuuden lisäksi armeijalta saareen jääneeseen rantasaunaan sekä tykkiasemiin. Näimme varoittelevan rantasipin (*Actitis hypoleucos*) ja sen munapesän polun vieressä. Perinnemaisemien hoitajina toimivien lehmien ja lampaiden ulosteita näkyi runsaasti. Saimme kuulla, että jos lampaita on liikaa, ne syövät sellaisia kasveja, joihin eivät muutoin koskisi. Liikalaidunnus johtaa biologisen monimuotoisuuden vähenemiseen. Seurantatulosten perusteella on useimmissa tapauksissa, myös Jungfruskärissä, kuiten-

kin pitänyt lisätä laidunnuspainetta tai muodostaa nautakarjan ja lampaiden yhteislaitumia.

Palasimme leiriin syömään, vietimme vapaata iltapäivää, söimme toistamiseen ja sitten olikin armeijan rantasauna kuumana. Illalla myös sää kirkastui ja aurinko tuli jälleen esiin. Jos joku poti vielä nälkää aamiaisen, lounaan ja päivällisen jälkeen, asia korjaantui kello 22, kun saimme nauttia uusia perunoita ja silliä. Nälkiintymisen vaaraa ei siis ollut ja iltanuotiolla jäi makkaroita runsaasti yli. Energiaa riitti jopa ruotsinkielisten juomalaulujen laulamiseen.

Sunnuntaiaamuna teimme vielä retken saaren eteläosaan. Aurinko paistoi jälleen täydeltä terältä. Kujimme hakamaiden ja Spörsholmenin epäonnistuneen lehdesniityn poikki. Yli-innokas työntekijä oli vastoin tarkoitusta kaatanut raitoja (*Salix caprea*) ja muutenkin liikaa puita. Loput kaatoi tapaninpäivän myrsky 2011. Saimme siten monipuolisen kuvan maiseman entistämisestä. Näimme paitsi pitkäjäntei-

sen toiminnan hienoja tuloksia myös pieleen menneitä yrityksiä, jotka havainnollistivat työn ongelmakohtia.

Näimme Strandasin ja Storlansin torpat ja niiden navetoiden jäännökset. Jäljellä oli lähinnä osia kivijalasta. Tässä osassa saarta oli myös yksi metsähallituksen kämpä sekä armeijan tykkiasema. Oli hienoja kallioita ja rantaniittyä sekä matala umpeenkasvanut lahti Gloet, jossa viitasammakot (*Rana arvalis*) pulisevat keväällä. Tavallisia sammakoita (*Rana temporaria*) täällä ei ole tavattukaan. Kuulimme satakieliä, kultarintoja, luhtakerttusen (*Acrocephalus palustris*) ja rytikerttusen.

Palasimme retkeltä pakkaamaan ja syömään vielä lounasta ennen taksiveneiden tuloa. Ne saapuivatkin puoliltapäivin, ja jätimme hyvästit paratiisisaarelle.

Kiitokset: Leif Lindgren teki tähän kirjoitukseen useita hyviä korjauksia ja lisäyksiä; kiitokseni siitä hänelle.

Anne Petäinen